

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ТА ДЕЗАДАПТАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ПЕРШИХ КУРСІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

PECULIARITIES OF ADAPTATION AND LACK OF ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS OF SOCIONOMIC SPECIALITIES

Стаття присвячена проблемі адаптації та дезадаптації студентів перших курсів соціономічних спеціальностей (психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників) до умов навчання в закладах вищої освіти. Основна увага зосереджується на тому, що процес адаптації майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є важливим етапом їхньої професійної підготовки, оскільки від того, як будуть побудовані їхні стосунки з одногрупниками та з викладачами, відбудеться знайомство з новими формами навчальної діяльності та дозвілля залежить весь процес їхньої підготовки як фахівців.

Автором статті наголошено на важливості проведення досліджень особливостей розвитку і проявів адаптації і дезадаптації у здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей. На основі аналізу наукової літератури автором було відібрано діагностичні методики та проведено емпіричне дослідження серед здобувачів першого курсу спеціальностей 231 Соціальна робота та 053 Психологія Хмельницького національного університету.

За результатами проведеного емпіричного дослідження було виявлено, що більшість здобувачів першого курсу соціономічних спеціальностей мають гарні показники адаптованості. Лише у незначній частині студентів спостерігаються такі негативні прояви, як: неприйняття себе та інших; емоційний дискомфорт; домінування; підлеглість; ескапізм. Виявлено, що рівень адаптованості першокурсників до навчальних груп є досить високим, але рівень адаптованості здобувачів до навчальної діяльності є низьким. Подальші дослідження у цьому напрямку автор статті вбачає у розробці та впровадженні різноманітних заходів, які сприятимуть налагодженню конструктивної комунікації студентської молоді та допоможуть їм краще сприймати себе і розуміти інших.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, навчальна діяльність, здобувачі вищої

освіти, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей, заклад вищої освіти.

The article is devoted to the problem of adaptation and maladaptation of first-year students of socio-economic specialties (psychologists, social pedagogues, social workers) to the conditions of study in higher education institutions. The main attention is focused on the fact that the process of adaptation of future specialists in socio-economic specialties is an important stage of their professional training, since the whole process of their training as specialists depends on how their relationships with classmates and teachers are built, and how they get acquainted with new forms of educational activity and leisure. The author of the article emphasises the importance of conducting research on the peculiarities of development and manifestations of adaptation and maladaptation in first-year students of socio-economic specialties. Based on the analysis of scientific literature, the author selected diagnostic methods and conducted an empirical study among first-year students majoring in 231 Social Work and 053 Psychology at Khmelnytsky National University.

The results of the empirical study revealed that the majority of first-year students majoring in sociology have good indicators of adaptability. Only a minority of students have such negative manifestations as: rejection of self and others; emotional discomfort; dominance; subordination; escapism. It was found that the level of adaptation of freshmen to study groups is quite high, but the level of adaptation of students to academic activities is low. The author of the article sees further research in this area in the development and implementation of various measures that will help establish constructive communication among students and help them better perceive themselves and understand others.

Key words: adaptation, lack of adaptation, educational activity, higher education students, future specialists in sociomic specialties, higher education institution.

УДК 37.015:316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/80.1.1>

Василенко О.М.,

канд. пед. наук, доцент,

в. о. завідувача кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Складна соціально-економічна ситуація в нашій державі актуалізує питання підготовки кваліфікованих та ініціативних фахівців соціономічних спеціальностей, здатних до ефективної професійної діяльності, готових до надання соціально-психологічної допомоги різним групам населення, вмотивованих до постійного професійного зростання. З огляду на це, процес адаптації майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей (психологів, соціальних педагогів, соціальних працівників)

до умов навчання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) є важливим етапом їхньої професійної підготовки, адже від того, як будуть побудовані їхні стосунки з одногрупниками та з викладачами, відбудеться знайомство з новими формами діяльності й дозвілля, залежить весь процес їхньої підготовки як фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що питання адаптації першокурсників до навчання у ЗВО, труднощі початкового етапу навчання і чинники,

що впливають на процес адаптації розглянути у дослідженнях таких науковців, як: О. Безпалько, Ю. Бохонкової, Т. Буяльської, М. Вієвської, С. Гапонової, Л. Гармаш, Н. Заверико, Л. Коваль, Н. Коцур, Л. Красовської, Г. Лактіонової, А. Мудрик, М. Прищак, О. Прудської та інших. Дослідники звертають увагу на важливість адаптації здобувачів перших курсів до навчання в ЗВО, адже успішність перебігу процесу адаптації є запорукою сприятливого розвитку особистості майбутнього фахівця у соціумі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи важливість проведених наукових досліджень з проблеми адаптації та дезадаптації здобувачів вищої освіти до навчання в ЗВО, необхідно відзначити, що проблема вивчення особливостей розвитку та проявів адаптації та дезадаптації здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей залишається мало дослідженою.

Мета дослідження. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей адаптації і дезадаптації здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. Сучасне життя вимагає від людей більшої самостійності, активності, стресостійкості, уміння швидко адаптуватися до нових, іноді непередбачуваних ситуацій. Тому особливого характеру набувають проблеми адаптації особистості до соціальних умов життя.

Термін «адаптація» в сучасному тлумачному психологічному словнику розглядається як «... пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Зміни, що супроводжують адаптацію, відбуваються на всіх рівнях організму – від молекулярного до психологічної регуляції діяльності» [10, с. 9].

Поняття «психологічна адаптація», на думку В. Стрельцової, означає пристосування органів чуття до особливостей стимулів, які діють на них з метою їх кращого сприйняття і запобігання надмірному навантаженню на рецептори [7, с. 52].

Психологічна адаптація першокурсника пов'язана з прийняттям ним нової соціальної позиції та опануванням нової соціальної ролі «здобувача вищої освіти» і «майбутнього фахівця». Наявність в «Я-концепції» здобувача конструктів, які вказують на його професійно-рольову ідентифікацією позитивно позначається на процесі його професійного становлення. А наявність професійно-рольової настанови в поєднанні з соціальною і пізнавальною активністю здобувача може свідчити про його професійну спрямованість.

В. Стрельцова тлумачить поняття соціальної адаптації як процес активного пристосування і творчого освоєння особистістю нового соціального середовища, у якому вона постає не лише об'єктом, але й суб'єктом адаптації, а соціальне

середовище є одночасно і адаптуючою, і адаптованою стороною [7].

Дослідниця І. Холковська вважає, що соціальна адаптація людини є активним пристосування її до соціального середовища, що сприяє створенню умов для самореалізації, засвоєнню норм і цінностей суспільства. Показником успішної соціальної адаптації є задоволення людиною середовищем, активність самопрояву і набуття відповідного досвіду [9, с. 50].

Т. Буяльська та М. Прищак розглядають соціально-психологічну адаптацію першокурсників як багатовимірну систему зовнішньої і внутрішньої адаптації, яка складається з наступних компонентів: професійна адаптація, соціальна адаптація, біологічна адаптація, психологічна адаптація [2].

Варто зауважити, що адаптаційний період, який починається з перших днів навчання є дуже важливим етапом, адже саме в цей час відбувається «активне, творче пристосування здобувачів нового прийому до умов вищої школи, в процесі якого в студентів формуються оптимальні взаємини, покликання до обраної професії, раціональний колективний режим праці та побуту» [5, с. 62].

Період адаптації проходять не всі однаково. Залежно від активності особистості адаптивний процес може бути двох видів: активне адаптування; пасивне, конформне прийняття цілей і цінностей нової соціальної групи.

Активна адаптація сприяє успішній соціалізації в цілому. Першокурсник не лише приймає норми та цінності нового соціального середовища, але й будує на їх основі свою діяльність, відносини з людьми. При цьому у студента першого курсу нерідко формується нова мета – повна самореалізація у новому соціальному середовищі.

Пасивна адаптація притаманна тому першокурснику, який приймає норми і цінності, але за принципом «Я – як усі», і не прагне будь-що змінювати, навіть якщо це в його силах. Пасивна адаптація проявляється у наявності простих цілей і нескладних видів діяльності.

Процес адаптації першокурсників до навчання у ЗВО слід розглядати як комплексну проблему, адже їм доводиться пристосовуватись до зміни відпочинку і праці, до нової системи навчання та входження в новий колектив. Здобувачі перших курсів мають пристосуватись до умов життя і діяльності згідно з новими соціальними функціями та особливостями роботи ЗВО. У процесі адаптації їм необхідно подолати низку суб'єктивних та об'єктивних труднощів.

Фактори, що впливають на адаптацію здобувачів перших курсів до навчання у ЗВО об'єднують у дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішніх можна віднести соціологічний блок (вік, соціальне походження, тип довузівської освіти студента-першокурсника) і педагогічний блок (організація

середовища, матеріально-технічна база закладу, рівень педагогічної майстерності викладацького складу). До внутрішніх факторів належить психологічний блок, який містить індивідуально-психологічні та соціально-психологічні фактори (інтелект, спрямованість, мотивація, особистісний адаптаційний потенціал першокурсника) [4].

Поняття «дезадаптація» розглядається С. Тарасюком та В. Назарович як «... порушення окремих взаємозв'язків, які базуються на певних взаємодіях людини із середовищем, що мають конструктивний характер, розвиваються та ускладнюються упродовж онтогенезу людини» [8, с. 19].

На думку А. Гончарової-Чагор, дезадаптація виявляється у неадекватному ставленні особистості до навчання, у підвищеному рівні її тривожності, конфліктності в стосунках з оточуючими, наявності психосоматичних захворювань, порушень у поведінці тощо [3].

З метою виявлення особливостей розвитку та проявів адаптації і дезадаптації у здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей, до яких ми відносимо майбутніх психологів та соціальних працівників, нами було проведено емпіричне дослідження за допомогою Методики дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда та Методики адаптованості студентів (Т. Дубовицька, А. Крилова) в модифікації.

До участі у дослідженні було залучено 12 здобувачів першого курсу спеціальності 231 Соціальна робота та 26 здобувачів першого курсу спеціальності 053 Психологія Хмельницького національного університету. Усього у дослідженні взяли участь 38 першокурсників.

За допомогою Методики дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда ми визначили такі показники адаптованості

здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей, як: адаптивність-дезадаптивність; прийняття-неприйняття себе; прийняття-неприйняття інших; емоційний комфорт-емоційний дискомфорт; зовнішній контроль-внутрішній контроль; домінування-підлеглість; есканізм (уникнення проблем) [6].

Результати діагностики показників адаптованості здобувачів першого курсу спеціальності 231 Соціальна робота та здобувачів першого курсу спеціальності 053 Психологія представлені в таблиці 1.

Отже, результати дослідження свідчать, що більшість показників адаптованості здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей знаходяться в межах норми. Але увагу привертає той факт, що у деяких здобувачів нами виявлені високі рівні неприйняття себе та інших, емоційний дискомфорт, підлеглість та есканізм (уникнення проблем). Також ми діагностували дезадаптивність у 13,2% першокурсників, що може бути пов'язано з невідповідністю їхніх цілей з вимогами і правилами, які панують в університеті.

За допомогою Методики адаптованості студентів (Т. Дубовицька, А. Крилова) в модифікації ми виявили тих першокурсників, які мають труднощі в адаптації до навчальної групи та до навчальної діяльності [1].

Результати проведеної Методики адаптованості студентів (Т. Дубовицька, А. Крилова) в модифікації свідчать, що рівень адаптованості здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей до навчальних груп є досить високим. Це говорить про те, що більшість з них почувають себе комфортно і легко у стосунках з одногрупниками, приймаючи усі норми та правила, які існують в групі. Але 36,8% першокурсників відчувають труднощі у спілкуванні

Таблиця 1

Результати дослідження показників адаптованості здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей

№ з/п	Показник	%		
		Низький	Норма	Високий
1	Адаптивність	26,3	42,1	31,6
	Деадаптивність	36,8	50	13,2
2	Прийняття себе	28,9	42,1	28,9
	Неприйняття себе	50	26,3	23,7
3	Прийняття інших	31,6	42,1	26,3
	Неприйняття інших	21,1	50	28,9
4	Емоційний комфорт	26,3	36,8	31,6
	Емоційний дискомфорт	23,7	36,8	39,5
5	Зовнішній контроль	21,1	47,3	31,6
	Внутрішній контроль	26,3	42,1	31,6
6	Домінування	15,7	57,9	26,3
	Підлеглість	18,4	47,3	34,3
7	Есканізм (уникнення проблем)	21,1	63,2	15,7

**Результати дослідження адаптованості здобувачів перших курсів
до навчальної групи та до навчальної діяльності (у %)**

№ з/п	Показник	Рівні	
		Низький	Високий
1	Адаптованість до навчальної групи	36,8	63,2
2	Адаптованість до навчальної діяльності	52,7	47,3

з одногрупниками, тримаються осторонь та проявляють стриманість у відносинах з іншими.

Аналіз результатів дослідження рівнів адаптованості здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей до навчальної діяльності показав, що 52,7% відчувають труднощі в засвоєнні навчального матеріалу та виконанні навчальних завдань. Їм важко проявляти свою індивідуальність та здібності на заняттях. У той же час, 47,3% першокурсників легко та успішно засвоюють навчальний матеріал, вчасно виконують усі навчальні завдання.

Висновки. Отже, результати аналізу наукових джерел та емпіричного дослідження особливостей розвитку та прояву адаптації і дезадаптації у здобувачів перших курсів соціономічних спеціальностей показали, що більшість з них мають гарні показники адаптованості і лише у незначній частині студентів спостерігаються такі негативні прояви, як: неприйняття себе та інших; емоційний дискомфорт; домінування; підлеглість; есканізм. Також нами встановлено, що рівень адаптованості першокурсників до навчальних груп є досить високим. Проте рівень адаптованості здобувачів до навчальної діяльності є низьким.

З огляду на це, ми рекомендуємо кураторам студентських груп, в яких навчаються першокурсники, впроваджувати різноманітні заходи, які сприятимуть налагодженню конструктивної комунікації студентської молоді та допоможуть їм краще сприймати себе і розуміти інших.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакало О. М. Педагогічні умови адаптації іноземних студентів до навчання у вищих технічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 306 с.
2. Буяльська Т. Б., Прищак М. Д. Теоретичні аспекти адаптації студентів I курсу до навчання у ВНЗ. *Гуманізм та освіта* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції ВНТУ, 2008. URL: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2008/txt/Buyalska.php>
3. Гончарова-Чагор А. Адаптація першокласника до школи. *Психолог*, 2006. № 11. С. 16-19.
4. Іванова Л. С., Мосол Н. О. Загальна характеристика факторів психолого-педагогічної адаптації студентів-першокурсників ВНЗ. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 2023. № 1. С. 196-203.
5. Плотнікова О. Важливість вивчення індивідуальних особливостей першокурсників у період дидактичної адаптації. *Рідна школа*, 2001. № 10. С. 62-64.
6. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад.: М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге, виправл. Ужгород, 2012. 615 с.
7. Стрельцова В. Ю. Соціальна адаптація студентів інституту культури і мистецтв до умов відкритого культурно-освітнього середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 22 с.
8. Тарасюк С., Назарович В. Соціально-психологічні чинники адаптації (дезадаптації) дітей дошкільного віку із ЗПР. *Дефектологія*, 2004. № 3. С. 19-22.
9. Холковська І. Л. Корекційна педагогіка. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2007. 328 с.
10. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.